

Magyarország átalakulásának mikrotörténeti aspektusai: az események viharában 1944 és 1956 között Nagykőrösön

TOLNAI GYULA

Bevezetés

Magyarország 1944 és 1956 közötti története alaposan fel van már dolgozva a történészek által esemény-, politika-, gazdaság-, társadalom-, mentalitás- és hadtörténeti szempontból is. Mindegyik említett aspektusban születtek hiánypótló, szakmailag kiemelkedő munkák, melyek országos szinten körbejárják kérdéskörüket. Viszont meglátásom szerint sok esetben a mikrotörténeti, illetve helytörténeti kutatások, kiegészítve az *oral history* eszköztárával (ha az idő múlása erre még lehetőséget ad) olyan eredményekhez vezethetik el a kutatót, melyeket az országos szintű, általánosabb kutatásokban talán nem lelhetünk meg. Esetünkben egy mezővárosnak és társadalmának átalakulását vizsgálhatjuk meg közelről, olyan képet kapva, mely nem egyedi ugyan, de részleteivel hozzájárul ahhoz, hogy az országos átalakulásokat teljes egészükben megérthessük. Nagykőrös 1944 és 1956 közötti történetéről nem születtek nagyobb terjedelmű átfogó munkák, így ez az írás kísérlet arra, hogy összegezze, bemutassa és elemezze az általam eddig megismert forrásokat és publikációkat a témában, főként a politika-, gazdaság- és társadalomtörténetre koncentrálva.

A politikai és gazdasági helyzet gyökeres átalakulása a helyi viszonyok között

A történelem megismételte magát Nagykőrösön a II. világháborút követően a megszálló csapatok képében – bár ezúttal nem 8 hónapig tartózkodott a városban megszálló katonaság, hanem 47 évig. A városban 1944-ben a front áthaladását követően szovjet városparancsnokság jött létre, amely a város életét kiadott parancsokkal szabályozta. Az első parancs a városi polgárőrség megalakítására vonatkozott november 6-án¹ a közbiztonság fenntartásának érdekében. Fontosabb parancs volt azonban az 1944. november 10-én kiadott, melyben a városparancsnokság V. Szűcs Lajost jelölte ki a város új polgármesterének.² Ezután a szovjet parancsnokság utasítására a 60 fős városi tanácsot is összehívták, amely egyhangú választással legitimálta V. Szűcs Lajost polgármesterként.³ 1944 végétől kezdtek megalakulni a politikai pártok helyi szervezetei. Kronológiai

¹ Városunk Nagykőrös (1988/11), 17.

² Városunk Nagykőrös (1989/9), 15.

³ Városunk Nagykőrös (1988/11), 17.

szempontból az alábbi sorrendben: 1944. december 16-án a Kommunista Párt (elnöke Vágó László, titkára Barta Antal), 1945. január 7-én a Független Kisgazda, Földműves és Polgári Párt (elnöke Patonai Elek, ügyvezető elnöke Kopa László), 1945. január 13-án a Szociáldemokrata Párt (elnöke Torday László, titkára Faragó László), 1945. február 11-én a Nemzeti Parasztpárt (elnöke Kicsi László, titkára Godán István) és végül 1945. február 25-én a Polgári Demokrata Párt⁴ (elnöke Harsányi Lajos, titkára Kohan János).⁵ A pártok képviselői már az 1944-es debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésen is részt vettek Patonai Elek, Torday László és Vágó István személyes képviseletével.⁶ A város közigazgatásának történetében a következő mérföldkő a Nagykőrösi Nemzeti Bizottság megalakulása volt 1945. február 13-án, a helyi pártok képviselőinek részvételével.⁷ A frissen megalakult városvezetés célkitűzései közé tartozott a város pénzügyi háztartásának rendbehozatala, a világháborúban károsult lakosság megsegítése és a front áthaladása következtében megsemmisült vagy megsérült objektumok helyreállítása.

Nagykőrös polgármesterének jelentései szerint a város veszteségei a II. világháború alatt a következők voltak az 1942. évi adatokhoz képest: az állatállományon belül: a szarvasmarhaállomány a negyedére, a lóállomány a felénél kevesebbre, a sertésállomány 13 %-ra, a juhállomány 3 %-ra csökkent.⁸ A polgármesteri jelentések közül a következő az alábbiakat tartalmazza a városi épületek állapotáról: 2470 lakóházból 68 rongálódott meg, ebből 8 pusztult el teljesen, továbbá a 2200 gazdasági épületből 67-et ért háborús kár.⁹ A város vezetése természetesen segítséget ígért a károsult családoknak, ilyen volt például az építőanyag biztosításának ígérete az 1944. novemberi 2-i képviselőtestületi ülésen.¹⁰ Az alapvető közműszolgáltatások, mint az áramellátás, egészen 1945. július 14-ig nem voltak elérhetők a városban, csak ezen a napon indították el a teljes nappali áramszolgáltatást, főleg a városi üzemek részére.¹¹

A mezőgazdaság helyzetéről az alábbi kép tárul elénk. A második világháború lezárulását követően Nagykőrösön is végbement a földosztás, melynek során 10 000 kat. hold földet kívántak kiosztani az 1945. április 2-án megalakult Földigénylő Bizottság vezetésével. Erre a földosztásra összesen 1944 földigénylő jelentkezett.¹² Ha a számokat vizsgálva úgy értelmezzük, hogy ennek az 1944 jelentkezőnek 100%-a családfő volt, és erősen leegyszerűsítve 4 fős családokkal számolunk, akkor látható, hogy kb. 7800 főről lehet szó, akik a város lakosságának egynegyedét alkotják. Ez azt mutatja, hogy hiába volt a földterületek nagy része kis- és középbirtokosok kezében, ez mégsem elégítette ki a lakosság jelentős részének földigényét. Ha az 1944 jelentkező mindegyikének osztanak ki földet, az 5

⁴ Szabó: Nagykőrös mezőgazdasága, 275.

⁵ Novák: Nagykőrös a XXI. század küszöbén, 105.

⁶ Uo.

⁷ Városunk Nagykőrös (1989/9) 15.

⁸ MNL PML NFL V. 276. c. 22. doboz. 3112. sz. irat.

⁹ MNL PML NFL V. 276. c. 10. doboz. 3022. sz. irat.

¹⁰ MNL PML NFL V. 276. k. 1. kötet. 1944.XI.15.

¹¹ MNL PML NFL V. 271. a. 71. kötet. 1945.VII.14.

¹² Novák: „Hej, Nagykőrös híres város...,” 148.

holdas életképtelen törpebirtokok létrejöttét fogja eredményezni. Ez meg is történt 1946-ra, ezzel pedig a kisparaszti gazdálkodás lett megerősítve abban az egykori mezővárosban, ahol a közép- és kisparaszti termelés amúgy is mindenkor túlsúlyban volt.¹³ Paradox módon az 1945-ben újonnan földhöz jutott gazdák is ki lettek téve későbbiekben a Rákosi-korszak kulákküldözésének, aminek oka az volt, hogy ha valamelyik gazda képes volt földterületeinek gyarapítására, később őt is könnyen kuláknak minősíthették. Ennek az elvtelen diszkriminációnak volt egyik kirívó példája az, amit az államhatalom a nagykőrösi zsidóság egyik tagja ellen elkövetett. Grünhut József apja Nagykőrös járásban egy 107 kat. holdas birtokon gazdálkodott, ezt örökölte meg tőle fia, miután szerencsésen hazatért a keleti frontról a munkaszolgálat borzalmaiból. Apja nyomán a megmaradt 90 kat. hold területű földjén gazdálkodott, majd 1948-ban kulákká minősítették, és Hódmezővásárhelyre küldték több kuláknak minősített nagykőrösi gazdatársával együtt rabmunkára.¹⁴ A döntés abszurdumát csak fokozza, hogy ugyanabba a városba küldték, ahol munkaszolgálatra is kellett jelentkeznie.

Az ehhez hasonló esetek, a kulákküldözés és a gazdaság szovjet típusú átalakítása következtében elmondható, hogy Nagykőrös mint mezőváros a mélypontra jutott az 1950-es évek elejére, mivel a városban fennálló társadalmi rendet alapjaiban forgatták fel, teljesen felszámolva a cívis gazda mint társadalmi csoport életterét¹⁵ és munkájának megszokott kereteit. Megalakultak ugyan az I. típusú termelészövetkezeti csoportok: Előre, Petőfi, Béke, Haladás, Boldog jövő, Kossuth, illetve a III. típusú termelészövetkezetek is: Szabadság, Dózsa, Táncsics, Mészáros János, József Attila, Vörös csillag, Keleti fény, Rákóczi, Arany János, Boldog jövő, Béke,¹⁶ de ezek működése a város számára legfőképpen veszteséges volt. A szövetkezetek területe 7195 kh, a tagok száma 787 fő volt.¹⁷ Ugyanakkor a működésük egyáltalán nem volt gazdaságos és az 1956-ig tartó időszakban többször is felbomlottak vagy átszerveződtek, mint az Arany János, a Béke és a Kossuth TSz.¹⁸ 1947-től kezdődően a nagyüzemek államosítása is megtörtént a városban. Az Alföldi Konzervipar Rt. vállalatot mint Weiss Manfréd érdekeltséget a rendelkezések értelmében már 1947. június 30-án államosították.¹⁹ A Gschwindt Konzervgyárat és a Benedek Ládagyárat 1948. április 3-án kollektivizálták. A két konzervgyárat 1949. január 1-én egyesítették Nagykőrösi Konzervipari Nemzeti Vállalat néven.²⁰ A földosztás során a ki nem osztott állami tartalékterületen 87 kh-on alakult meg a Nagykőrösi Állami Gazdaság 1949 szeptemberében.²¹ A földosztás során rengeteg életképtelen földbirtok jött létre a városban, így a tulajdonosok ezeket a földbirtokokat még vagy időben eladták, vagy a kollektivizálás áldozataivá váltak, és kényszer

¹³ Novák: „Hej, Nagykőrös híres város...” 148.

¹⁴ Uo., 149.

¹⁵ Novák: A mezővárosi kultúra..., 131.

¹⁶ Novák: Nagykőrös a XXI. század küszöbén, 106.

¹⁷ Szabó: Nagykőrös mezőgazdasága, 303.

¹⁸ MNL PML NFL Nagykőrös Város Tanácsa V. B. Mezőgazdasági Osztályának Termelészövetkezet-iratai 1957.

¹⁹ MNL PML NFL Helytörténeti pályamunkák gyűjteménye. V/3. f. 18.

²⁰ MNL PML NFL Helytörténeti pályamunkák gyűjteménye. V/3. f. 20.

²¹ MNL PML NFL Irattár. Szervfelmérés a Nagykőrösi Állami Gazdaságról.

hatására kellett beszolgáltatniuk az állam számára földjeiket. Az így megszerzett területek a Nagykőrösi Állami Gazdasághoz kerültek, melynek területe 1952-re így már 6175 kh volt.²² 1952 második felében a Nagykőrösi Állami Gazdaságot átszervezték Konzervipari Célgazdasággá (1957-ig működött ebben a formában), a Nagykőrösi Állami Gazdaság így került a Nagykőrösi Konzervgyár felügyelete alá.²³ Az MDP gazdaságpolitikája szerint így költséghatékonyabban valósult meg a termelés és feldolgozás, ugyanakkor lényegében ugyanaz a feldolgozóipari folyamat zajlott az üzemekben, mint a Horthy-korszakban, csak a kapitalista eszközök eltávolításával és a folyamatok mesterséges stimulálásával. A mezőgazdaság mellett a városi iparosokat is sújtották az 1948-as kommunista hatalomátvétel utáni gazdasági intézkedések. Őket is szövetkezetekbe, Kisipari Termelő Szövetkezetekbe (KTSz) kényszerítette bele az állam.²⁴ A Horthy-korszakban létrejött Hangya Szövetkezetből alakították meg az ÁFÉSz-t (Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet), a malomiparban szintén államosították a helyi vállalkozásokat.

Az 1956-os eseményekhez vezető út

Az eddig leírtak mellett még a feldolgozó- és konzervipart megvizsgálva kívánom bemutatni az 50-es évek visszasságait egy mezőgazdasági szakember hányattatásain keresztül. Crettier Ferenc állami utasítás következtében került Nagykőrösre a Nagykőrösi Konzervgyár Célgazdaságához 1954-ben mint főagronómus.²⁵ A Célgazdaság, később Állami Gazdaság irányítója ekkoriban természetesen egy munkáskáder volt, aki szakmai felkészültséggel nem rendelkezett egy gyár vezetéséhez, mindazonáltal párthúsége megkérdőjelezhetetlen volt. Crettier Ferenc 1956 októberében került a Konzervgyár élére, miután október végén az országos példát követve ott is megalakult a Munkástanács, amelynek egyik első dolga volt, hogy a pártkáder igazgatót szabadságotra, és Crettiert tette a helyére. Jól látható, hogy a főagronómusként végzett szakmai tevékenysége meggyőzően hatott a gyári munkásságra, hiába tartózkodott csak rövid ideje Nagykőrösön, és érkezett másik városból. A belé vetett általános bizalomnak és szakmai felkészültségének köszönhető az, hogy a Gazdaságban az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt is zavartalan és folyamatos volt a termelő munka.²⁶

Az 1956-ban folytatott szakmai tevékenységének egyik legfontosabb pontja volt az 1956. november 21-én elkészített Memoranduma, amelyet a nagykőrösi Városi Szovjet Katonai Parancsnokság számára adott át. Ebben ismertette az alábbi visszasságokat, amelyek az egész 1956 előtti rendszert jól jellemzik. Ebből a Memorandumból idézem a vonatkozó részeket:

²² Szabó: Nagykőrös mezőgazdasága, 292.

²³ Uo.

²⁴ Novák: Nagykőrös a XXI. század küszöbén, 108.

²⁵ Böör: Egy agrárértelmiségi „memoranduma.” Utoljára látogatva: 2020.06.18.

²⁶ Uo.

A Nagykőrösi Városi Tanács irodahelyiségében terhes asszonyokat a szekrény tetején guggoltatva kényszerítették a termelőszövetkezeti belépési nyilatkozatok aláírására. Máskor ugyancsak terhes anyákkal napszámban lapátoltattak addig, amíg alá nem írták a nyilatkozatot, nem törődve azzal, hogy többször eszméletlenül összeestek.

Sok becsületes dolgozó magyar parasztember súlyos börtönöket szenvedett el azért, mert nem írta alá a belépési nyilatkozatot.

A mezőgazdasági munkásság, mely még ma is az ország lakosságának legnagyobb százalékát teszi ki, embertelen körülmények között, az egészségre súlyosan ártalmas, ólnak is alig nevezhető putrikban kényszerül lakni.

A Békekölcson embertelen intézménye tulajdonképpen arra kötelezte a munkásságot, hogy 12 hónapig dolgozzon 11 havi bérért.

A kis és középparasztságot, hogy a termelőszövetkezeti tagságra kényszerítsék, majdnem minden évben a tagosítással molesztálták, ami annyit jelent, hogy a földjét elvették, és a község határában máshol adtak helyette olyan földet, amit termelésre használni nem lehetett. Ugyanakkor a beszolgáltatási kötelezettség és az adó évről-évre emelkedett. Így a magyar paraszt életlehetősége teljesen meg volt bántva.

A magyar gazdasági élet beindításánál a magyar mezőgazdaságot kontár kezekre bízta.

Feltétlen szaktudást és gyakorlatot kívánó gazdasági vezetői helyekre olyan egyéneket állítottak, akiket káder- és politikai szempontból alkalmasnak találtak, de akik közel sem rendelkeztek a legelemibb szaktudással sem, hanem megfontolás nélküli kiszolgálói voltak az akkori pártvezetőségeknek. Ez volt az oka annak, hogy a magyar mezőgazdaság 1945-től napjainkig a legmélyebb gazdasági csődben volt.

A kombájn akkor, amikor a magyar munkásság még jegyre kapta kenyerét és mind a mai napig kidekázott fejadagból kellett, hogy kenyerét egye, ugyanakkor a kombájn kataszteri holdanként 150-250 kg. szemet pocsékolta a földre és hogy ezt eltüntessék, az Államvédelmi Hatóság ellenőrzése mellett 24 órával az aratás után tarlóbuktatást végre kellett hajtani, hogy ezen pocséklás ne legyen propaganda a gépeknek.

Ha egy gazdasági szakember, avagy munkás a gépeknek ezen rossz munkáját szóvá merte tenni, vagy a gépek alkalmazása ellen szót emelt, azzal fenyegették meg, hogy a rendszer ellensége, nem a szocialista építést kívánja szolgálni, és megfenyegették azzal, ha ezt tovább meri hangoztatni, elvitetik az Államvédelmi Rendőrséggel.

Nem akarunk itt több példát felhozni, de meggyőződésünk szerint hasonló példákkal végigmehetnénk Gazdaságunk minden egyes üzemágán. Ezek az itt felsorolt példák nemcsak a mi Gazdaságunk életében fordultak elő, hanem bizonyíthatóan az ország egész mezőgazdasága területén.²⁷

Meglátásom szerint a kiemelt pontok mind tökéletes kritikáját fogalmazzák meg az 1956-ig fennálló politikai rendszernek, nyilvánvalóan szubjektív, érzelmektől fűtött hangnemben, de egy komoly mezőgazdasági szakértelemmel rendelkező főagronómus teljes tisztánlátásával a témában. Mielőtt belekezdenénk az 1956-os nagykőrösi események vizsgálatába, érdemes körbejárunk a témában felvetődött egyik fontos kérdés körét: Volt-e oka Nagykőrös társadalmának 1956-ban a forradalomban való részvételre, vagy pedig csak az országos események hatását láthatjuk a helyi eseményekben?

A válasz erre igencsak összetett, ugyanis a nagykőrösi események feltárását is nehezíti az olyan alapvető irategyüttesek hiánya, mint pl. a Nemzeti Bizottság, továbbá a különböző

²⁷ MNL PML nko 118/1958.

munkástanácsok iratainak vagy a legfontosabb politikai iratokat őrző városi tanács elnöki iratainak 1957. évfolyamának teljes, a közigazgatási iratok 1956. október vége és 1957. február 1-e közötti 90%-os hiánya. A történelmi tények azt mutatják, hogy Nagykőrös városa az 1945–1956 közötti 11 esztendőben legalább olyan súlyos károkat, jogsértéseket szenvedett el, mint az ország. Közismert, hogy Nagykőrös mindig büszke volt önállóságára, az évszázadok során kivívott és fogalommá vált Három város egyikének rangot adó címére. Ugyanakkor ez a büszke város 1948 és 1954 között Csemő, Kőröstetétlen, majd Nyársapát önálló községgé alakításával területének 41%-át, gyakorlatilag gazdasági hátterének jelentős hányadát elvesztette. A tanácsok 1950-ben történő megszervezésekor Nagykőrös városi jogállását is megvonták; az újonnan megszervezett ceglédi járásba kapott besorolást, gyakorlatilag nagyközségi „rangban”. Igaz, hogy a városi jogállást 1954-ben visszakapta, de a járáshoz való kötődés a további 2–3 esztendőben is rendkívül szoros volt. 1950-ben megszűnt a Járásbíróság, a helyi levéltár is elkerült a városból. 1951-ben az erdőgazdaság is megyei tulajdonba került, majd az egyes üzemek központjai fokozatosan Ceglédre kerültek, pl. a Vágóhíd, TŰZÉP, a kereskedelmi és vendéglátóipari egységek központjai.²⁸ Ennek hátrányai mindig érzékelhetők voltak.

Erőltetetten, a mezőgazdasági dolgozók munkakedvének elvételével jöttek létre az életképtelen termelészövetkezetek, termelészövetkezeti csoportok. A helytelen gazdálkodás következtében a termelési kedv hihetetlen mértékben lecsökkent, és ezzel együtt a termelés eredményessége is. 1945-től a város határában 700 hold szőlő pusztult ki, a határ teljesen sivárrá vált, az állatállomány tragikusan lecsökkent. A termelészövetkezetekben 1956-ban az egy tagra jutó átlagos évi jövedelem 8243 Ft, míg az egy családra jutó 12451 Ft volt – tehát alig érte el családonként a havi 1000 forintot. Nem volt jobb helyzete az egyéni parasztságnak sem. A központi utasítások merev alkalmazásával a gazdaságok jelentős része kulákgazdaságnak minősített: Nagykőrösön 680–700 kulák családot tartottak nyilván. 1956. augusztus 31-én – amikor egyszerre 224 kulákot „rehabilitáltak” és engedték el a tartozásukat – is még mindig 363 gazdát tartottak kuláknak. Részükre óriási beadási kötelezettséget írtak elő, meghatározták azt is, hogy mit és mennyit termeljenek.

Nagykőrös „ősi kulákvárossá” nyilvánítása egyéb érzékelhető hátrányokat is jelentett: a város nem kapott semmiféle megyei vagy központi állami támogatást. 1945–1956 között összesen 20 családi ház épült, állami erőből pedig egy sem.²⁹ Ugyanakkor mintegy 500 lakás veszett el a gondozatlanság, elavultság vagy a mezőgazdaság átszervezése következtében. Továbbá a magyar és a szovjet helyőrség is kb. 100 lakást igénybe vett, azaz lefoglalt. A város lakói alig kaptak az építkezéshez, felújításhoz OTP-kölcsönt: 1956-ban például 25 igénylőből mindösszesen hárman.³⁰ Továbbá katasztrofálisan rossz volt az építőanyagellátás is, az építési anyagokat gyakorlatilag csak Ceglédre, illetve Kecskemétre lehetett beszerezni. Tanácsi jegyzőkönyvek tanúsítják, hogy Nagykőrös valamennyi üzletének ellátottsága igen rossz volt, illetve az amúgy sem magas országos átlag alatt maradt. Nyilvánvalóan

²⁸ Városunk Nagykőrös (1990/6), 11.

²⁹ Városunk Nagykőrös (1990/6), 12.

³⁰ Uo.

hozzájárult a nehézségekhez a rendkívül ingatag városi vezetés. 1945 és 1956 között Nagykőrösön összesen 16 rendőrkapitány, 8 városi párttitkár, 7 polgármester, illetve városi tanácselnök és 4 tanácsi VB-titkár váltotta egymást. Ennek a sűrű változásnak a következménye az lett, hogy a helyi viszonyokat még csak megismerni sem tudták, nem hogy tenni is valamit érdemben a város fejlődéséért. Természetesen a város lakói számára ezen említett helyi vezetők is mindvégig idegenek, megközelíthetetlenek maradtak. Végezetül mindezt betetézte, hogy 1956-ban Nagykőrösön jelentős aszálykár volt, ami a lakosság közhangulatát csak tovább rontotta.

Nagykőrösi események a forradalom és szabadságharc idején

Nagykőrös 1956-os eseményeinek bemutatásához még egy fontos személy részvételét kell megvizsgálnunk, aki leginkább kívülállóként kísérté figyelemmel a történeteket, de mégis ott volt mindig az események sűrűjében. Ez a személy a nagykőrösi születésű Biczó József. Az ő személye abból az okból kiemelkedően fontos a nagykőrösi forradalmi események szempontjából, hogy ő volt az egyetlen olyan személy, aki fotókat készített az eseményekről, és megpróbálta ezeket a felvételeket megőrizni az utókor számára, már akkor jól érzékelve ennek fontosságát. A következőkben vizsgáljuk meg a városban történt eseményeket, időbeni sorrendben bemutatva őket, Biczó József visszaemlékezésével kiegészítve.

Nagykőrösre október 26-án érkezett meg a forradalom kitörésének híre Budapestről néhány onnan a városba utazó személy által, akiknek kiléte nem ismert. A városban a forradalom hírére tömeges szervezkedések kezdődtek, majd a Református Gimnáziumban leváltották az akkori igazgatót, és Horváth Zoltánt választotta meg a tanári kar s a diákság új igazgatónak.³¹ Az igazgatóhelyettes Bazsó Lajos lett, akinek segítségével a diákok tüntetést szerveztek a város főterére, a Kossuth térre, ahol később a helyi munkásság is csatlakozott hozzájuk.³² 16 óra körül a tömeg elkezdte ledönteni a főtéren álló szovjet katonák emlékművét, de mivel – Biczó József elmondása szerint – az emlékmű alapzatába be volt betonozva 4 vasúti síndarab, ezért nagyon nehezen haladtak vele. Végül két Csepel dízel és egy traktor segítségével tudták ledönteni az obeliszket este 7 órára. Biczó József ezalatt felment a főtér szélén álló Művelődési Ház tetejére, ahonnan kiváló kilátás nyílt az eseményekre, így jól le tudta fényképezni a történéseket. Még ugyanezen a napon a rendőrség letartóztatott 3 embert a tüntetők közül, miután pedig ezt a tömeg meghallotta a főtéren, rögtön a rendőrség épületéhez vonult, majd betört az épületbe, ahonnan kidobálták a Lenin- és Sztálin-képeket, majd fegyvereket szereztek, és a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) székházához vonultak át.³³ A tüntetők elkezdtek tárgyalni a helyi kommunista vezetőkkel, majd átadták a 16 pontból álló követelésüket a városi párttitkárnak.³⁴ A

³¹ Iskolánk története. Online elérés: <https://www.ajrg.hu/node/14> Utoljára látogatva: 2020.08.23.

³² Héjjas: 1956 Pest megyében, 142.

³³ Uo., 142.

³⁴ Uo.

követelések átadásának idejére már Biczó József is odaért a helyszínre, és elmondása szerint ekkor kezdődött meg a helyi tragédia, mert a tárgyalás közben valaki tüzet nyitott a pártház épületéből a tömegre. A lövedékek egyike eltalált egy gimnazista lányt, aki a halálos sérülés következtében ott halt meg az utcán az apja karjai közt.³⁵ Ez érthető módon a tömeg teljes mértékű radikalizálódását váltotta ki, mely ezután rögtön megostromolta a pártszékházat, amit a helyi pártfunkcionáriusok és honvédek védtek.³⁶ Miután azonban a kommunista vezetők rövid időn belül elmenekültek a hátsó kijáraton keresztül az épületből, a tüntető tömeg engedélyével a honvédek is szabadon elhagyhatták az épületet, ahová ezután betörték, és kihajigálták a jegyzőkönyveket, adminisztrációs iratokat és egyéb terhelő feljegyzéseket, melyek a lakosságról készültek, Biczó József elmondása szerint is. Visszaemlékezése alapján még ezen a napon érkezett két szovjet tiszt a városba estefelé, akik lefotózták a főtéren történeteket, a ledöntött szovjet emlékművet, ezután távoztak. A tüntetők és közöttük nem történt atrocitás.

Október 27-én a tüntetők ismét a főtéren lévő Tanácsházához vonultak, ahol csak két vezető tartózkodott: Reszeli Sós Ambrus, az egyik tanácsi vezető, illetve Kovács György százados, a nagykőrösi helyőrség parancsnoka. Csak később jelent meg a helyi Népfrent Bizottság elnöke is; Horváth Lehel és ők hárman kezdték meg a tárgyalásokat a forradalmárok képviselőivel, mely tárgyalás alatt jött létre köztes megállapodásként a nemzeti bizottság megalakításának terve, amit aznap létre is hoztak. Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság tagjai lettek: dr. Végh Sándor, Szivák György, Fehér László, Kustár Ambrus, Fehér Ambrus, Balogh Balázs, Horváth Sándor, Kecskés Balázs, Héjjas Balázs, Pesti Ambrus, Bihari Sándor, Koltai Zoltán, Sebők Dezső, Vozár Pál, Karai Dénes, Pej János, Botlik József, Kotschy András, Varga Erzsébet, Kovács György, Reszeli Soós Ambrus,³⁷ dr. Leyrer Lóránt, dr. Ábrahám Ferenc, Isztin Balázs, Horkai László, Kisvárdai Ernő, Szűcs Sándor, Kopa László, Karai Ambrus, Freitag Béla, dr. Török József, Jánosi Béla, Szabó László, Ballá András, Budai Lajos, Konrád Zoltán, Eszes József, Rédei József, Kiss László, Németh Géza, Farkas László, Horváth Lajos, Cavalloni József, Kecskeméti József, Crettier Ferenc, Győrök László, dr. Horváth Zoltán, Pólya István, Huszár Elek, dr. Lengyel Ambrus, dr. Kovács György, dr. Csete Lajos.³⁸ Biczó József visszaemlékezése szerint Reszeli Soós Ambrus, az egyik helyi kommunista vezető a tárgyalásokat követően kiment az erkélyre, hogy lecsitítsa a tömeget, de egy tüntető felmászott a közeli villanyoszlopra, és elvágta a hangszórók kábelét, így Reszeli feladta a tömeg lecsillapítására tett kísérletét, és inkább elhagyta a helyszínt. Biczó József azt a fontos részletet is elárulta, hogy ezen a napon már hadoszlopban vonultak át a szovjet harckocsik és katonai teherautók a város utcáin. Szolnok felől jöttek Ceglédre, majd onnan érkeztek Nagykőrösre, ahonnan Kecskemét irányába vonultak. Kecskemétről és Ceglédről haladtak tovább Budapest felé. „Minden nap jött a tank a szolnoki utcán” – ahogy mondta. Ezen a napon – október 27-én – történt meg a helyi forradalmi események másik tragikus

³⁵ Városunk Nagykőrös (1989/11), 8–10.

³⁶ Héjjas: 1956 Pest megyében, 144.

³⁷ Uo., 145.

³⁸ Uo., 146.

jelenete is. Farkas László nagykőrösi lakos – Biczó József elmondása szerint – áthaladt a szovjet harckocsik előtt, és az egyik harckocsi elgázolta, azaz áthajtott a férfi mindkét lábán. Farkas László néhány nappal később bele is halt a sérüléseibe. Az eset pontos körülményei egyelőre nem ismertek.

A következő napon, október 28-án a kőrösi nemzeti bizottság elfogatóparancsot adott ki Torma Pál DISz-titkár és Bálint Lajos párttitkár ellen,³⁹ ugyanis őket gyanúsították az agyonlőtt Bartha Margit gimnazista halálával, azonban eddigre már a helyi MDP-tagok és a pártfunkcionáriusok nagy része elmenekült,⁴⁰ így nem tudták kézre keríteni őket. Bálint Lajos, a városi MDP-titkár október 26-án menekült el a városból.⁴¹ Október 28-án többször is sor került ismeretlen személyek által elkövetett garázdaságra és bűnesetre. Példának okáért elkövetők betörték az állami gazdaság egy telepére,⁴² más esetekben pedig – Biczó József elmondása szerint – előfordult az is, hogy a Rákóczy úton az emberek megkeresték a kommunisták házait, legtöbbször erőszakos szándékkal, de mivel azok addigra már elmenekültek, ezért csak a feltört házak berendezését rongálták meg.

Ezek az események arra sarkallták a Nemzeti Bizottságot, hogy a közbiztonság növelésének érdekében rendelettel felállítsa a helyi Nemzetőrséget, amely másnap, október 29-én alakult meg. Még ugyanezen a napon elküldték a Nemzeti Bizottság 7 pontos javaslatát a Nagy Imre-kormányhoz, mely egybecsengett a forradalom követeléseivel.⁴³ Szintén ezen a napon szovjet csapatszállító teherautók haladtak át a városon. Október 29-én, mint említettem, megalakult a Nemzetőrség Nagykőrösön, ezt követően pedig az ideiglenes Nemzeti Bizottság megegyezett mind a helyi szovjet, mind pedig a honvéd alakulatok parancsnokával, hogy a Nemzetőrség felügyeli a rendfenntartást a városban, ezért cserébe pedig a parancsokokérésére minden jogosulatlanul fegyvert tartó embertől elkobozzák a lőfegyverét⁴⁴ (tehát mindenkitől, aki nem tagja a Nemzetőrségnek vagy valamely más legitim fegyveres testületnek). Ennek nyomán október 30-án a nemzetőrök elkezdtek beszélni a helyi lakosoktól az illegálisan tárolt és tartott lőfegyvereket.⁴⁵

Ugyanezen a napon – október 29-én – temették el a forradalom és szabadságharc első helyi áldozatát, Bartha Margitot a református temetőben. A temetésen részt vett Biczó József elmondása szerint a város lakosságából több mint ezren ott voltak a temetőben aznap. Hatalmas volt az összefogás, ott volt a rendőrség vezetője és a helyi katonai parancsnokok is. A temetés napján megválasztották a Nemzeti Bizottság 12 tagú elnökségét és állandó tagságát, az elnök pedig Dr. Végh Sándor lett.⁴⁶ Október 31-én az új vezetés több, a közbiztonságot illető témában egyezsége jutott a helyi magyar katonasággal, illetve fegyvereket is sikerült szereznie a Nemzetőrség számára a rendfenntartáshoz. A városban

³⁹ Uo., 144.

⁴⁰ A legtöbbszörük Csehszlovákiába.

⁴¹ Városunk Nagykőrös (1989/12), 7.

⁴² Héjjas: 1956 Pest megyében, 144.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo., 145.

⁴⁶ Uo.

ezek után viszonylagos nyugalom uralkodott egészen november 4-ig, a forradalom leverése kezdetének napjáig. Nagykőrösön ezen a napon Biczó József emlékei szerint újabb szovjet harckocsik és csapatszállító járművek jöttek a városba a már jól ismert irányból, Szolnok felől. Ezek elsőként körbevették a város határában lévő magyar tüzérségi laktanyát, és leszerelték a helyi honvédségi alakulatokat a szovjet hadvezetés által „Forgószélnek” elnevezett hadművelet részeként.⁴⁷ Szintén november 4-én a szovjet hadsereg katonái letartóztattak a városban 40 embert, akiket a rendőrség épületébe zártak be, azonban a letartóztatások után pár órával már el is engedték őket a Nemzeti Bizottság kérésére.⁴⁸ November 5-én az elmenekült MDP-tagok visszatértek a városba, és újraszervezték a városi Végrehajtó Bizottságot, melynek elnöke Danics Antal lett, aki azonnal át is vette a város vezetését, de ígéretet tett arra, hogy együttműködik a forradalom alatt létrejött Nemzeti Bizottsággal, ennek fejében a Nemzeti Bizottság elismerte az új magyar „forradalmi munkás-paraszt” Kádár-kormányt a hatalmi viszonyokban beállt változást érzékelve, a kommunisták nyomására.⁴⁹ Jól érzékelhető, illetve Biczó József is megerősítette, hogy a visszatérő kommunisták számára ekkor még nem ment könnyen a hatalom visszaszerzése. A helyi tüntetések tovább folytatódtak, és több hangadó is ellenezte a megszületett megegyezést. November 15-én hajnalban a helyi szovjet haderő letartóztatott 5 nagykőrösi lakost, de a Nagykőrösi Városi Tanács Forradalmi Bizottsága keményen tiltakozott ez ellen, és a Városi Tanács elnöke, továbbá a Nemzeti Bizottság elnöke személyesen is közbenjárt a foglyok szabadon bocsátásának érdekében, ami néhány nap múlva meg is történt.⁵⁰ Biczó József a nagykőrösi forradalmi események zárásaképpen annyit jegyzett még meg, hogy november végére az összes elmenekült pártfunkcionárius és párttag visszatért a városba, hogy az új kádári vezetés mellett visszaszerezze a nagykőrösi pozícióját.

Nagykőrös veszteségei és megtorlások a forradalom alatt és után

Biczó József elmondása, illetve a helyi források alapján⁵¹ a forradalom bukása után körülbelül 60 nagykőrösi lakos disszidált az országból. Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő megtorlások áldozatait illetően Böőr László (a Nagykőrösi Fióklevegtár egykori igazgatója) *Egy agrárértelmiségi „memoranduma” 1956-ban* c. munkájában⁵² leírja, hogy az általa megkérdezett nagykőrösi lakosok közül mindenki azt a juhászt említette a megtorlások első áldozataként, aki kampós végű botjával leverte a vörös csillagot a szovjet emlékműről, mielőtt azt ledöntötték volna október 26-án. Azonban mint kiderült, nem ő kapta a leg súlyosabb büntetést a maga 6 év börtönével (vádiratában a csillag leverését egyébként

⁴⁷ Romsics: Magyarország története a XX. században, „Az 1956-os forradalom és szabadságharc” c. fejezet.

⁴⁸ Héjjas: 1956 Pest megyében, 145.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ MNL PML NFL Nagykőrös Város Tanácsa V. B. iratok 1957.I.

⁵² Böőr: Egy agrárértelmiségi „memoranduma.” Utoljára látogatva: 2020.06.18.

nem is említik), hanem azt Crettier Ferenc főagronómus kapta 12 év börtönbüntetéssel.⁵³ Itt idézném a leírás vonatkozó részletét, amely a levéltári források alapján is hűen dokumentálja az eljárást:

Crettier Ferencet 1957. február 26-án helyezték közbiztonsági őrizetbe, illetve internálták. A bírósági ítélet nélküli fogva tartását többször meghosszabbították, végül október 9-én megszüntették. Ezzel egyidejűleg elrendelték Crettier előzetes letartóztatását, mert bűnvádi eljárás indult ellene. Az I. fokon eljáró Pest Megyei Bíróság Népbírószági Tanácsa 1958. február 15-én kelt ítéletében bűnösnek találta a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel bűntettében, amiért a 8 évi börtönbüntetés mellett teljes vagyonelkobzásra ítélte. A II. fokon eljáró Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa 1958. június 6-án kelt ítéletében a minősítést helyben hagyta, az enyhítő körülményeket nem vette figyelembe, és a főbüntetést 12 évre felemelte.

A nagykőrösi születésű lakosok, akik életüket veszítették az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt, az alábbi személyek voltak:⁵⁴

Bartha Margit, 17 éves nagykőrösi diáklány, akinek életét egy, a nagykőrösi MDP-pártházból leadott lövés oltotta ki október 26-án.

Zódor János nagykőrösi születésű fiatalember, akit kivégeztek, és mártírtársaival a 301-es parcellában nyugszik.

Lederer Tibor, akit 22 évesen 1957. február 15-én a Kozma utcai börtönben akasztottak fel, s ismeretlen helyen nyugszik. Mint tényleges katona főtí alakulatával a forradalom és szabadságharc oldalán harcolt.

Bartha Margit halálával kapcsolatban több dokumentum is a rendelkezésünkre áll, melyek alapján bizton állíthatjuk, hogy a tettet sohasem vonták felelősségre. Bartha Margit halálesete csak 1957. március 16-án lett anyagkönyvezve a Ceglédi Járási Rendőrkapitányság szervezeti egységénél.⁵⁵ Tehát az esetet csak dokumentálták, de eljárást nem indítottak az ügyben. A városi hivatalok iratai közül csupán az 1956. december 10-én tartott tanácsi végrehajtó bizottsági ülés tesz említést a halálesetről, amikor elmarasztalva a volt MDP-titkárt⁵⁶ megemlíti, hogy az október 26-i lövöldözés „szomorú eredménye egy 18 éves kislány halála.” Ezt a VB-határozatot azonban – amely többek közt elismerését fejezte ki a Nemzeti Bizottságnak – 1957 végén hatályon kívül helyezték.⁵⁷ Természetesen 1957-re az új kormány – a szovjet csapatok segítségével hatalmát megszilárdítva – megtehetette, hogy a községi forradalmi szervekkel kapcsolatát megszakítsa, és azokat kiiktassa a hatalomból. Így történt ez a nagykőrösi Nemzeti Bizottsággal is, melyet 1957-re teljesen háttérbe szorítottak, majd megszüntettek. Bartha Margit halálának kapcsán meg kell még említenünk a Végrehajtó Bizottság 1957. május 4-én tartott ülését, melyen a résztvevők határozatot hoztak „Az ellenforradalom alatt károsultak segélyezése” ügyében.⁵⁸ Bartha Margit családjának esetleges

⁵³ Uo.

⁵⁴ Városunk Nagykőrös (1989/11), 8–10.

⁵⁵ Városunk Nagykőrös (1989/12), 6.

⁵⁶ Bálint Lajost.

⁵⁷ Városunk Nagykőrös (1989/12), 6.

⁵⁸ Uo.

segélyezése itt sem merült fel, lévén hogy ügyét teljes mértékben tabutémává tette a városi vezetés. Csupán egyetlen említés történik az október 26-i lövöldözésről az alábbi jegyzőkönyvben:⁵⁹ „Az ellenforradalom alatt a pártház védelmében részt vett elvtársak találkozáján felvett jegyzőkönyv.” Ebben Bálint Lajos volt MDP-titkár idézi fel az eseményeket, erősen torzítva azokat, a saját nézőpontjából:⁶⁰ „Mikor innen visszajöttek, elkezdtek lövöldözni a pártbizottság épületére, az első lövések után mindjárt elkezdtek kiabálni, hogy megöltek valakit, azonban ekkor még a pártbizottság épületéből lövés nem hangzott el.” Ebből a vallomásból arra lehet következtetni, hogy a párttitkár verziója szerint a lövedéknek a pártszékház előtti tömegből kellett érkeznie, ami azért abszurdum, mert a tömeg szemben állt a székházzal, ugyanakkor a lövedék a székház irányából, szemből érkezett, az áldozatot, aki szemben állt az épülettel, a mellkasán találta el, ezt több helyi szemtanú, többek között Biczó József is megerősítette.

1956-ot követően Nagykőrösön is jól érzékelhetően megjelent az a szándék a kormány részéről, hogy az erőszakos téészesítéssel vándorlásra késztessek azt az agrárius munkaerőfelesleget, amely az ipari szektorok számára biztosíthatná a munkaerőt. Ennek nyomán vesztette el az agrárium azt az értékes társadalmi rétegét, amely generációk során felhalmozódott termelési tapasztalatokat őrzött, és teljesen visszás módon pontosan azok a szegényparaszti csoportok maradtak a mezőgazdaságban, akiket a párt vezetése az iparban akart hasznosítani. Természetesen a kikényszerítés elérte célját, és az ipari foglalkoztatottság aránya jelentősen megnövekedett az 1960-as és az 1970-es években.⁶¹ Az erőszakos téészesítés egy másik következményt is vont maga után, ez pedig a népesség elvándorlása volt Nagykőrös peremterületeiről, legtöbbször a környező nagyvárosokba, de főleg a város belseje felé.⁶² 1956-ot követően a városban a termelősövetkezetek területe 4524 kh-ra, a tagok száma 408-ra csökkent az 1956-os 7195 kh-hoz és a 787 fős tagsághoz képest. A forradalmat követően a hatalom részéről egyfajta türelmi politika volt megfigyelhető, mivel nem mertek kockáztatni egy újabb országos forradalmat, továbbá az új kormány legitimitációjának forrását is a nép támogatásában kereste. Ennek ellenére 1958-ra a politikai vezetés részéről megérett a döntés a gazdaság újabb kikényszerített átalakítására. Ez volt az MSZMP Központi Bizottságának 1958. december 7-i határozata a termelősövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről,⁶³ mellyel újabb nagyméretű kollektivizálást akartak végrehajtani és elérni a kis- és középparasztság visszakényszerítését a termelősövetkezetekbe. Természetesen a tapasztalt nagykőrösi parasztság már tudta, hogy mi következik, így a helyi agrártársadalomban megkezdődött egy átcsoportosítás más ágazatokba. A parasztság gyermekeit jórészt szakképző vagy szakközépiskolákba, illetve gimnáziumokba íratta be, hogy a fiatalok az újonnan felfutó, sikeres ipari vagy

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Városunk Nagykőrös (1989/12), 7.

⁶¹ Novák: „Hej, Nagykőrös híres város...,” 152.

⁶² Uo., 153.

⁶³ Szabó: Nagykőrös mezőgazdasága, 304.

agrártechnikumi pályákon⁶⁴ vagy akár a szerényebb jövedelmet jelentő, de stabil megélhetést nyújtó értelmiségi pályákon helyezkedhessenek el.

Az erőteljes ipari növekedés hatására az 1970-es évekre teljesen megváltozott a társadalom felépítése. A 70-es években az ipari ágazatokban dolgozók aránya 52%-ra nőtt, míg a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 23%-ra csökkent.⁶⁵ Ez a tendencia követte az országos átlagot, ugyanakkor okait a hatalmi erővel végrehajtott nagyüzemi termelészövetkezetek megszervezésében kell keresnünk. Ezzel ugyanis elérték az 1980-as évekre a paraszti gazdaságok nagy arányú megszűnését és a mezőgazdasági népesség nagyléptékben való kiöregedését. Ezen írásnak azonban nem tiszte vizsgálni az 1956-ot követő időszak részletes történéseit, hiszen 1956-ot jelöltem meg korszakhatárként – a Kádár-rendszer és az azt követő rendszerváltás eseményei Nagykőrösön vagy akár bármely más helytörténeti kutatásban amúgy is egy külön monográfiát érdemelnének meg.

Összegzés

Az 1944 utáni időszakot és az 1956-os forradalomhoz vezető utat a források, a szakirodalom és az elkészített interjúk, visszaemlékezések alapján kívántam minél részletesebben bemutatni arra törekedve, hogy az eseményeket napi szintre lebontva, minél részletgazdagabb képet mutathassak be az olvasó számára. Mivel tanulmányomnak nem része, hogy az 1956 utáni történéseket részletekbe menően is bemutassa, így csak egy rövid ízelítőt adtam az '56-ot követő változásokból. Úgy vélem, hogy Nagykőrös teljes XX. századi történetének bemutatására egy külön monográfia lenne alkalmas. Ugyanakkor meglátásom szerint kutatásom olyan új eredményekkel szolgál, melyek későbbi kutatások, illetve kutatásaim kiindulópontját képezhetik. Legfőbb célom egy átfogó kép megalkotása volt Nagykőrös 1944 és 1956 közötti történetéről, amit, remélem, sikerült elérnem.

Bibliográfia

- Böör László: Egy agrárértelmiségi „memoranduma” 1956-ban = ArchívNet, XX. századi történeti források, 3. (2003), 2. sz. [Online elérés.](#)
- Héjjas Pál (főszerk.): 1956 Pest megyében I. – Pest Megye Múltjából. Budapest: Pest Megyei Levéltár, 2006.
- Márkus István: Nagykőrös. Magyarország felfedezése. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- Márkus István: Polgárosodó parasztság, A magyar társadalomfejlődés egy faluszociológus szemével. Budapest: Dinasztia, 1996.
- Novák László Ferenc (szerk.): Acta Musei De János Arany Nominati I. Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. Nagykőrös: Nagykőrösi Arany János Múzeum, 1978.

⁶⁴ Márkus: Polgárosodó parasztság, 111.

⁶⁵ Márkus: Nagykőrös, 282.

- Novák László Ferenc: A három város. Budapest: Gondolat, 1986.
- Novák László Ferenc: Nagykőrös a XXI. század küszöbén. Budapest: CEBA, 2001.
- Novák László Ferenc: A mezővárosi kultúra interferenciájának reprezentáns példája: Nagykőrös = Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 16., 2007.
- Novák László Ferenc: „Hej, Nagykőrös híres város...” Nagykőrös város kismonográfiája. Nagykőrös: Pest Megyei Múzeum Igazgatósága, 2008.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris, 2010.
- Szabó Attila: Nagykőrös mezőgazdasága (1945–1961) = Acta Musei De János Arany Nominati I. Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából, Nagykőrösi Arany János Múzeum, Nagykőrös, 1978.
- Szabó István – Szabó László: Nagykőrös mezőváros kapitalizmus kori paraszttársadalma. Acta Musei De János Arany Nominati I. Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. Nagykőrös: Nagykőrösi Arany János Múzeum, 1978.
- Városunk Nagykőrös (1988/11), 17. = Dr. Böőr László: Felszabadulásunk első napjai = Városunk Nagykőrös (1988/11), 17.
- Városunk Nagykőrös (1989/9), 15. = Dr. Szabó Attila: Nagykőrös önkormányzata 1944 – 1950 között = Városunk Nagykőrös (1989/9), 15.
- Városunk Nagykőrös (1989/11), 8–10. = Dr. Kulin Sándor beszéde a Kossuth-szobornál szervezett városi megemlékezésen, 1989. október 23. Nagykőrös = Városunk Nagykőrös (1989/11), 8–10.
- Városunk Nagykőrös (1989/12), 7 = Dr. Böőr László: Mártír vagy áldozat? in.: Városunk Nagykőrös (1989/12), 7.
- Városunk Nagykőrös (1989/1), 9. = Dr. Szabó Attila: Statisztika = Városunk Nagykőrös (1989/1), 9.
- Városunk Nagykőrös (1990/6) 11–12. = Dr. Böőr László: 1956 Városunkban = Városunk Nagykőrös (1990/6) 11–12.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Pest Megyei Levéltár, Nagykőrösi Fióklevéltár:

V. 276. Nagykőrös város polgármesterének iratai (1865–) 1872–1949 (–1958):

a/ Elnöki iratok: 1944–1949.

b/ Bizalmas iratok: 1944–1949.

c/ Közigazgatási iratok: 1944–1949. 1., 2. sorozat

f/ Katonai ügyek: 1944.

p/ Gyűjtemények (Plakátok, nyomtatványok, hirdetmények, meghívók és névjegykártyák): 1944–1948.

V. 271. Nagykőrös Város Képviselőtestületének iratai 1872–1949:

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1944–1949.

MNL PML IV. 401. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai, 1876–1949:

a/ Bizalmas iratok 1944–1949.

b/ Általános iratok 1944–1949.

MNL PML IV. 408. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai 1876–1950 (–1954):

a/ Bizalmas iratok 1944–1950.

További különálló források:

MNL PML NFL Nagykőrös Város Tanácsa V. B. Mezőgazdasági Osztályának Termelőszövetkezeti iratai 1957.

MNL PML nko 118/1958. = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya. Pest Megyei Bíróság peres iratai, 1958. 118/1958. sz. per I. és II. fokú ítélete. Crettier Ferenc Memoranduma.

MNL PML nko Helytörténeti pályamunkák gyűjteménye. V/3. f. Kádár András: A Nagykőrösi Konzervgyár története.

MNL PML NFL Irattár. Szervfelmérés a Nagykőrösi Állami Gazdaságról.

MNL PML NFL XXVIII.56. Nagykőrösi Városvédő és Szépítő Egyesület iratai. II. Dosszié, II. világháborús emlékmű.